

Звездан ФОЛИЋ*

ДРЖАВНО ЗАКОНОДАВСТВО И ВЈЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ 1946-1965.

Устав ФНРЈ 1946. и положај вјерских заједница

Типологија односа државе и цркве (вјерских заједница) познаје три система тих релација: систем јединства цркве и државе, модел у коме је црква јавноправна корпорација у државном подручју и систем раставе цркве и државе. Потоњи систем односа у великој је зависности од идеолошко-политичког амбијента у одређеној држави. Тако нпр. у Сједињеним Америчким Државама, иако је црква одвојена од државе, власт прихвата и подржава религијски плурализам и обезбјеђује равноправан социјални и правни статус свим религијама. Складност ових релација тешко је била замислива у социјалистичким државама које су због дубоке протканости марксистичким начелима третирале религију као антиподно учење.

Први знаци који су назначавали смјернице будућег југословенског законодавства и у конфесионалној сфери били су видљиви у Одлуци АВНОЈ-а од 3. фебруара 1945. године. Овом Одлуком укинута су прописи донесени од стране окупатора. док је чланом 2 речено да се дерогирају сви правни прописи који су били на снази до непријатељске окупације, тј. до 6. априла 1941. ако су у супротности са тековинама НОБ-е.¹

Тежећи да улије правну и личну сигурност код својих грађана, Предсједништво АВНОЈ-а је 24. маја 1945. донијело Закон о забрани изазивања националне, расне и вјерске мржње и раздора.² Чланом 1 било је прописано да је свако ограничење грађанских права, као и свако давање повластица и предности грађанима Демократске Федеративне Југославије у зависности од њихове националне, расне и вјерске при-

* Аутор је научни сарадник у Историјском институту Црне Горе.

¹ Службени лист ДФЈ, бр. 4, 13. фебруар 1945

² Службени лист ДФЈ, бр. 14, 29. мај 1945.

падности, било кажњиво као кривична радња, којом се нарушава начело равноправности народа и грађана и братство и јединство народа ДФЈ. По члану 2, као напад на националну равноправност, била је кажњива и свака агитација и пропаганда којом се изазивала расна, национална мржња, као и издавање, писање и штампање списа такве садржине. Предвиђене санкције биле су ригорозне, готово драконске и кретале су се од казне затвора, до казне губитка националне части и смртне казне.³

Рад на доношењу првог Устава, припреман под руководством Едварда Кардеља у Министарству за конституанту, улазио је у завршну фазу након проглашења Југославије за Федеративну Народну Републику Југославију (ФНРЈ) 29. новембра 1945. од новоизабране Уставотворне скупштине. Комисија за изградњу нове власти очекивала је да прокламовање Устава унесе нови живот у законодавни и организациони рад у цијелој земљи. Уставни параграфи нијесу мимоишли проблематику из домена вјерских заједница, и о томе говоре ови чланови:

Члан 21 - "Сви грађани Федеративне Народне Републике Југославије једнаки су пред законом и равноправни су без обзира на народност, расу и вјероисповијест. Не признају се никакве привилегије по рођењу, положају, имовном стању и ступњу образованости. Противан је уставу и кажњив сваки акт којим се грађанима дају привилегије или ограничавају права на основу разлике у народности, раси и вјероисповијести као и свако проповиједање националне, расне или вјерске мржње и раздора".

Члан 25 - "Грађанима је зајемчена слобода савјести и слобода вјероисповијести. Црква је одвојена од државе. Вјерске заједнице, чије се учење не противи Уставу, слободне су у својим вјерским пословима и у вршењу вјерских обреда. Вјерске школе за спремање свештеника слободне су, а стоје под општим надзором државе. Забрањена је злоупотреба цркве и вјере у политичке сврхе и постојање политичких организација на вјерској основи. Држава може материјално помагати вјерске заједнице".

Члан 26 - "Брак и породица су под заштитом државе. Држава законом уређује правне односе брака и породице. Пуноважан је само брак закључен пред надлежним државним органима. После закључења брака грађани могу извршити и вјенчање по вјерским прописима. Сви брачни спорови спадају у надлежност државе. Евиденција рођених, вјенчаних и умрлих је у надлежности државе. Родитељи имају према дјечи рођеној ван брака исте обавезе и дужности као и према брачној дјечи".

Члан 38 - "Школе су државне. Само законом може се допустити оснивање приватних школа, а њихов је рад под контролом државе. Школа је одвојена од цркве".⁴

³ Исто.

⁴ Устав ФНРЈ, Београд 1946.

Посланици Савезне народне скупштине су у новембру 1945. први пут разматрали нацрт Устава ФНРЈ. Већина посланика је својим декларацијама подржала приједлог о одвајању цркве од државе и истакла његову прогресивност за функционисање југословенске социјалистичке заједнице. Образлажући услов под којим је могућа материјална подршка вјерским заједницама, Едвард Кардељ, министар за Конституанту, је неувијено нагласио да се он састоји од кооперативности вјерских поглавара према државним властима, односно “од начина како ће они да прислушкују вољу и дисање народних маса”.⁵ На другој сједници Уставотворног одбора Савезне уставотворне скупштине од 11. децембра 1945, Драгољуб Јовановић, првак Земљорадничке левнице, је у својем говору подвукао да се одвајањем цркве од државе и укидањем државних вјера дефинитивно раскинуло са средњим вијеком. Слично становиште на истој сједници заступао је и Милош Рашовић, предсједник Главног одбора Народног фронта Црне Горе, рекавши да је раставом цркве од државе уклоњена препрека за заједнички живот и односе међу јужнословенским народима.⁶

Поједине одредбе Нацрта Устава ФНРЈ изазвале су, мање-више, узнемиреност у редовима три најмногобројније вјерске заједнице у Југославији. Представници Српске православне цркве су у децембру 1945. у разговору са Владом Зечевићем изнијели примједбе на чл. 25 и чл. 26 Нацрта устава. Српски архијереји су сматрали да је неприродно изједначавање ванбрачне дјече са брачном, а такође су се залагали за факултативну форму брака или давање приоритета црквеном браку над грађанским. По њиховом схватању, вјеронаука је требало да се обавља под школским кровом и да буде обавезна. У том хтјењу крила се и бојазан од римокатоличке цркве која је имала обученије кадрове и боље материјалне могућности да преноси учење о вјери и ван школских објеката.⁷

Свети архијерејски синод СПЦ упутио је представку Министарству за Конституанту са потписом митрополита Јосифа, а нешто доцније, када је преко штампе сазнао да поднијете примједбе у дебати у Уставотворној скупштини нијесу усвојене, шаље један захтјев и Предсједништву Уставотворне скупштине ФНРЈ. Из ова два документа упадљиво је да се Св. арх. синод помирио са одвајањем цркве од државе, па су његова хтјења била усмјерена на слjedeће: доношење посебног

⁵ Радмила Радић, *Вером против вере*. Држава и верске заједнице у Србији 1945-1953, Београд 1995, 368.

⁶ Исто, 162.

⁷ Бранко Петрановић, *Активност римокатоличког клера против сређивања прилика у Југославији март 1945 - септембар 1946*, Историја XX вијека, Београд 1963, 304-305.

закона којим би се регулисали имовински односи између вјерских заједница и државе, гарантовање неповредљивости мјеста намијењених за вршење вјерских обреда, склапање пуноважног брака пред црквеним органом, одобрење да црква може оснивати своје вјерске и стручне школе, омогућавање школској омладини да слободно похађа богослужења и да обавља вјерске дужности. Уставни одбори нијесу усвојили ниједну од ових примједби.⁸

Замјерке Улема-меџлиса Исламске вјерске заједнице из Босне и Херцеговине углавном су се сводиле на сличне приговоре који су дошли и од СПЦ, допуњене захтјевом да у брачним, породичним и вакуфским стварима суде вјерске (шеријатске) судије, чија би се надлежност уредила посебним законом. Интересантно је да је, независно од овог захтјева, имам Абдулах Хоџић, члан Вјерске комисије у Црној Гори, још 28. јануара 1945. тражио да се поставе шеријатске судије при среским народним судовима у срединама гдје живе припадници исламске вјероисповијести.⁹ Временом су ови приједлози редуковани и то је потврђено на засиједуњу Вакуфског сабора ИВЗ Босне и Херцеговине одржаном у децембру 1945. када је заузето позитивно становиште према одвајању цркве од државе. Вакуфски сабор је такође поздравио слободу вјере и савјести, а на многобројним састанцима припадници исламске вјероисповијести се изјашњавају за такве принципе.¹⁰ По свему судећи, исламски свештеници и вјерници су брзо увидјели погодност уставног начела којим се проглашава равноправност свих вјера, јер је у предратном раздобљу ИВЗ *de facto* била у неравноправном положају у односу на Српску православну цркву и Римокатоличку цркву. Заправо, и одвајање школе од цркве у државној заједници у којој су муслимани, укупно узевши, конфесионална мањина, одговарало је ИВЗ, пошто је укидало могућност антиисламске индоктринације с православних или римокатоличких позиција, док је у односу на марксистичко учење све религије стављало у подједнако дефанзиван положај.¹¹

Римокатоличка црква је и поводом овог питања испољила одраније препознатљиву непопустљивост према материјалистичким тенденцијама. Истина, бискупска конференција није због Нацрта Устава ФНРЈ издавала никаква званична саопштења, али се став РКЦ може пратити преко Представке ђаковачког бискупа Акшамовића од 8. јануара 1946.

⁸ Исто, 305.

⁹ Архива Министарства вјера Црне Горе, Записник Прве сједнице чланова Вјерске комисије при Предсједништву ЦАСНО-а одржане 28. јануара 1945.

¹⁰ Бранко Петрановић, *Активност римокатоличког клера против сређивања прилика у Југославији...*, 306.

¹¹ Дарко Танасковић, *Исламска заједница у Југославији*, Зборник текстова Религија и друштво, Београд 1987, 385-386.

године. Више факата говори да ова Представка није била изоловани чин, а најувјерљивије то доказује излагање надбискупа Степинца од 3. октобра 1946. на судском процесу вођеном против овог римокатоличког великодостојника у Загребу.¹² Римокатоличка црква је била једина вјерска организација у Југославији која се изјаснила против одвајања цркве од државе. То становиште рационализовала је тиме што су "... од Бога устављене двије власти: држава и црква од којих једна промиче временито и земаљско добро људи сугласно с њиховом земаљском сврхом, а друга вјерско духовно сугласно с вјечном сврхом човјека".¹³ Римокатоличкој цркви је нарочито сметало сужавање компетенција ван духовне сфере дјеловања, па је тражила извођење вјерске наставе у школама, право на оснивање конфесионалних школа, завода и интерната, слободу оснивања добротворних установа (болница, сиротишта, домова за старце и напуштenu дјецу, разних каритативних удружења и слободно управљање тим установама), факултативност при закључивању бракова и др.¹⁴

Приспјеле захтјеве бискупа Акшамовића оштро је критиковао на Седмој редовној сједници Савезне скупштине од 22. јануара 1946, не и спонтано надахнути, говорник Тоне Фајфар, хришћански социјалиста. Фајфар је том приликом рекао да незадовољство РКЦ проистиче из њених егоистичних материјалних разлога. На Осмој редовној сједници расправљало се о члановима 25, 26 и 38 и дискутовали су и свештеници Светозар Ритиг и Милан Смиљанић. Они су у начелу прихватили Устав иако се нијесу слагали са појединим члановима.¹⁵

Недовољно је познато да је једини вјерски поглавар у Црној Гори 1945. године, др Никола Добречић, изражавао неслагање са појединим члановима Нацрта Устава ФНРЈ, о чему је писао Едварду Кардељу 10. децембра 1945. године. Невољно прихватајући одредбу о растави цркве и државе, Добречић је, употребом афирмативних и пожељних навода, попут "... како рече наш добри Маршал Тито, религија је дубоко укоријењена у народу...", настојао да убиједи Кардеља да држава и даље треба да пружа материјалну помоћ вјерским заједницама у Црној Гори. Образлажући своје становиште, барски надбискуп је тврдио да се економска позиција вјерника у Хрватској и Словенији нипошто не може изједначити са сиромашним стањем црногорских вјерника, па укидање државне помоћи пријети да "... овдје (Црна Гора - прим. З. Ф.) постепено про-

¹² Говор који је одржао надбискуп Степинац на главној судској расправи објављен је у књизи Процес Алојзију Степинцу, документи, Загреб 1997, 90-94.

¹³ Бранко Петрановић, *Активности римокатоличког клера против сређивања прилика у Југославији...*, 307-308.

¹⁴ Исто, 308. Процес Алојзију Степинцу... 92-94.

¹⁵ Радмила Радић, *Вером против вере...*, 163.

падне сваки траг религије...”¹⁶ Ово јадиковање, дакако, није изазвало сажаљење код Едварда Кардеља који је у допису од 29. децембра 1945. избјегао давање одговора на конкретно питање и, ондашњим клишеима, покушао увјерити барског надбискупа да ће црква у новој држави уживати потпуну слободу у свом дјеловању.¹⁷

Готово истовјетну аргументацију поновио је Моша Пијаде, предсједник Законодавног одбора, приликом претреса извјештаја Уставотворног одбора о Нацрту Устава ФНРЈ на сједници одржаној 17. јануара 1946. године. Све је већ било извјесно и 31. јануара 1946. проглашен је први Устав ФНРЈ. Фундаментална тековина овог најважнијег правног акта у односу према религији било је њено изопштавање из сфере јавног поретка и дислоцирање у домен приватног права. Уставним одредбама, поред осталог, одстрањен је утицај вјерских заједница у школи, одузето им је првенство у вођењу матичних књига, а преузимањем контроле у закључивању бракова држава је полазила од премисе да су то правни односи од значаја за јавну власт.¹⁸

Гледано с теоријског аспекта, поменута рјешења представљала су либералне принципе, али скепсу у искреност њиховог спровођења у пракси, поред идеолошке обојености законодавца, подгријавале су недовољно прецизне и недоречене форме. Много тога непотпуног погодвало је државним властима да евентуалне недоумице ријеше снагом свог ауторитета. Неке формулације, попут “Држава може материјално помагати вјерске заједнице”, дискретно су указивале свештенству да је лојалност према новим властима предуслов за добијање државних дотација.

Уставни параграфи у односу на вјеру утицали су, сасвим разумљиво, на нерасположење већег дијела свештенства у Црној Гори. Извјештаји среских народних одбора у Бару, Котору и Подгорици свједоче о негодовању православног и римокатоличког свештенства, мада треба узети у обзир да ове изворе карактерише предимензионираност у оцјењивању и најблажег опозиционог мишљења.¹⁹

¹⁶ Архив Југославије (даље - АЈ), 50-1-3, Никола Добречић, надбискуп барски и примас српски - Едварду Кардељу, министру за Конституанту 10. XII 1945.

¹⁷ Државни архив Црне Горе, Архивско одјељење Бар, лични фонд др Николе Добречића, књ. - 6. Едвард Кардељ. министар за Конституанту - Николи Добречићу, надбискупу барском и примасу српском 29. децембра 1945. Шербо Растодер и Јасмина Растодер, *Др Никола Добречић, архиепископ барски и примас српски 1872-1955*, живот и дјело (Прилог изучавању историје Барске надбискупије), Будва 1991, 129.

¹⁸ Јован Стефановић, *Однос између цркве и државе*, Загреб 1953, 138-141. Мирослав Печујлић, *Однос цркве и државе*, Београд 1958, 38-42. Иван Лазич, *Правни и чињенични положај конфесионалних заједница у Југославији*, Вјерске заједнице у Југославији, Загреб 1970, 59-61.

¹⁹ У извјештају среског народног одбора у Подгорици упућеном ПК КПЈ Црне Горе,

Сасвим супротан став поводом одвајања цркве од државе заузео је мањи број православних и римокатоличких пастира у Црној Гори. Штампa је преносила таква гледишта. паје “Побједа” од 23. фебруара 1946. објавила изјаву свештеника Милутина Вугделића која је веома апологетски представљала чл. 25 Устава.²⁰ Борђије Калезић је савјетовао свештенству да помогне властима у објашњавању народу новог југословенског законодавства.²¹

Нацрт првог Устава НР Црне Горе био је на дневном реду сједница Уставотворне скупштине ове републике у периоду 20-22. новембра 1946. и 28-31. децембра 1946. године. Први говорник који је анализирао уставне одредбе које се односе на вјеру био је дон Нико Луковић, каноник Столног каптoла у Котору. Луковић се, послије патетичног излагања о историји Црне Горе и перспективама живота у новој Југославији, осврнуо и на чл. 25 и чл. 26 Устава, казавши: “Одвајање цркве од државе за нас је нова ствар, али није у свијету. За нас је то демократски дух и потреба времена, а у свијету је тога било и сад има, и већина држава Европе су одвојене од цркве. Али то није донијело никакве штете цркви. Дапаче, знамо да је црква процвјетала у Француској откако је одвојена од државе и исто тако и у Совјетском Савезу (подвукао - З. Ф.).”²² Податак да је ове афирмације изговорило духовно лице имао је велику тежину у оправдању третираних чланова. а пажљивији истраживач лако примјећује да у Луковићев језик лојалности према актуелном политичком тренутку, не треба много вјеровати. То се не би могло односити на излагање протојереја Јова Радовића, које је и овог пута одисало безрезервном подршком усвајању помињаних чланова.²³ Устав НР Црне Горе проглашен је 31. децембра 1946. године.

Прије тога, појавили су се многи законски прописи и њихове измјене и допуне, као што су Закон о кривичним дјелима против народа и државе, Закон о штампи, Закон о удружењима, зборовима и другим јавним скуповима и сл. Заједнички именоватељ ове нормативе било је

2. фебруара 1946. између осталог, се каже: “Одвајање цркве од државе нарочито је погодило попове овог среза тако да су они данас постали на врло прикривен начин, најактивнији разбијачи у овом срезу”. ДАЦ, Архив Историјског института Црне Горе, ф. ЦК КП Црне Горе, кут. - 1, 296/46. Секретар СНО у Бару је расположење свештенства у свом срезу, након проглашења Устава ФНРЈ, овако представио: “Попови свих вјероисповијести, поготово католички, не слажу се са одвајањем цркве од државе и школе, али су и ту усамљени, без било какве подршке народа”. ДАЦ, АИИП. ф. ЦК КП Црне Горе, кут-1, Извјештај СНО Бар - ПК КПЈ за Црну Гору 3. новембра 1946.

²⁰ Побједа, 23. II 1946, 3.

²¹ Побједа, бр. 9, 3. III 1946, 7.

²² Рад Скупштине Црне Горе 1945-1950, приредили Чедомир Перовић и Невенка Илић, Титоград 1986, 198-199.

²³ Исто, 204-205.

децидно забрањивање и кажњавање националне, расне или вјерске мржње и раздора. У томе је, својом оштрином према вјери, предњачио Закон о потврди и измјенама Закона о забрани изазивања националне, расне и вјерске мржње и раздора којег је Президијум Народне скупштине ФНРЈ прокламовао 11. јула 1946. године. Члан 5 овог Закона назначаво је да је изазивање и распиривање вјерске мржње кажњиво, као и изазивање или распиривање националне или расне мржње. Предвиђене казне за ову радњу кретале су се од три мјесеца до пет година затвора. Сматрало се отежавајућом околношћу ако изазивање и распиривање вјерске мржње врше црквени представници. Законодавац је нагласио да је научна критика религије и критика неисправног рада црквених службеника дозвољена и неће се третирати као изазивање вјерске мржње.²⁴ Међутим, нигдје се није рекло шта се подразумијева под “неисправним радом вјерских службеника”, па је властима пружена неограничена могућност арбитража у нејасним ситуацијама.

Савезно вијеће и Вијеће народа Народне скупштине ФНРЈ на својим сједницама од 27. фебруара 1951. усвајају Кривични законик у којем се дотицала и проблематика везана за вјерске заједнице. Законом је предвиђена знатно већа казна за изазивање и распиривање националне и вјерске мржње и она је износила чак 15 година затвора, док је за vriјеђање грађана на националној и вјерској основи била прописана санкција од двије године лишења слободе (чл. 119). Вјерски представник у случају злоупотребе вршења вјерских обреда у сврхе противне уставном поретку кажњава се са двије године затвора (чл. 311), а за ометање или спрјечавање вјерских обреда прописана је новчана казна или казна затвора до једне године (чл. 313). Казна затвора била је прописана и за оне свештенике који изврше обред вјенчања по прописима вјероисповјести прије него је закључен брак пред надлежним државним органом (чл. 312).²⁵

Кривични законик, поред неизнијансираних формулација, није био имун од извјесних контрадикторности које су се рефлектовале и на дискретност свештеничког рада. Прецизније, чл. 280 је наглашавао да се за непријављивање кривичног дјела или починиоца изузима од кривичне одговорности, поред осталих, и вјерски исповједник починиоца. Насупрот томе, чл. 279 није уважавао свету тајну исповјести (покајања), па се међу лицима која су изузета од санкција, због непријављивања припремања кривичног дјела, не налази вјерски исповједник починиоца.²⁶

²⁴ Службени лист ФНРЈ, бр. 56, 12. VII 1946.

²⁵ Службени лист ФНРЈ, бр. 13, 9. III 1951.

²⁶ Исто.

Закон о правном положају вјерских заједница

Југословенско социјалистичко законодавство према вјерским заједницама толико је било, поред идеолошких поставки, условљено унутрашњим и спољно политичким околностима, да је тешко разумљиво без њиховог општег познавања. Једном ријечју, вјерске заједнице су остале посљедње неосвојено поље југословенског руководства, па је њихов алтернативни поглед на свијет сматран и као потенцијални инструмент у окупљању незадовољника и опонената актуелним кретањима. Спољнополитички моменти који су утицали на уобличавање нове правне регулативе у поменутом домену, превасходно су проистицали из искључивости која је оптерећивала међусобне односе југословенске владе и Римске курије. Почетне несугласице и трвења кулминирала су крајем 1952. године. Прво је Ватикан, на национални југословенски празник, 29. новембар, објавио листу имена нових кардинала, међу којима се налазио најпознатији југословенски затвореник, загребачки надбискуп др Алојзије Степинац. Тиме су затворена врата за даље преговоре и компромис, и југословенска влада је 17. децембра 1952. прекинула дипломатске односе са Ватиканом.²⁷

Да би разувјерио међународно јавно мњење да постоји непријатељство југословенске владе према римокатоличкој цркви, Јосип Броз Тито, предсједник ФНРЈ, је убрзо након прекида дипломатских односа са Ватиканом, позвао римокатоличке бискупе на разговоре у Београду. До састанка је дошло 8. јануара 1953, а седмочлану делегацију РКЦ предводио је Јосип Ујчић, надбискуп београдски и в.д. предсједника бискупских конференција. Изузев рекламног ефекта, којег је, накратко, штампа максимално потенцирала,²⁸ овај сусрет није испунио притајена очекивања југословенског предсједника у могуће дистанцирање римокатоличког епископата од политике римског понтифекса. Знајући позадину овог састанка, надбискуп Ујчић је, одмах послје куртоазних поздрава, нагласио да је за сваки споразум између РКЦ и државе надлежна Св. столица. Надаље, Ујчић је тражио доношење посебног закона о римокатоличкој цркви у ФНРЈ којим би се регулисао њен правни положај, и да римокатоличкој хијерархији буде признат карактер репрезентанта РКЦ у Југославији. Као основне потребе РКЦ он је истакао чак 15 захтјева, од којих су најинтересантнији сљедећи: законска заштита имовине, побољшање материјалног положаја клера; потпуна слобода вјерске обуке;

²⁷ Драгољуб Живојиновић, *Ватикан, католичка црква и југословенска власт 1941-1958*, Београд 1994, 374-380.

²⁸ "Борба" је на првој страни објавила и фотографију са овог састанка. Борба, 9. I 1953. Вјесник, 13. I 1953.

слобода вјерске штампе; слобода организовања вјерских школа; слобода сакупљања добровољних прилога; оснивање свештеничких удружења по принципу световних удружења (љекара, адвоката); празновање Божића и друго.²⁹

Поднесени захтјеви надилазили су и најпесимистичнија предвиђања југословенских званичника и на њихов одговор није се дуго чекало. На страницама “Борбе” се 12. фебруара 1953. појавио Нацрт Закона о правном положају вјерских заједница у Југославији, са напоменом да ће Савезно извршно вијеће о њему расправљати на првој сједници и да ће крајем мјесеца бити поднијет на усвајање Народној скупштини. Треба рећи да су и поједине вјерске заједнице често слале апеле државним органима да начине прецизнију законску регулативу којом би се избјегло двосмислено тумачење уставних одредби према вјери,³⁰ али хитрина уз коју је направљен и моменат у којем је поднесен на разматрање, указују да је Нацрт поменутог Закона понајвише уобличен због римокатоличке цркве.³¹ Наравно, нацрт Закона представљао је уопштену нормативну регулативу, пошто није посебно апострофирао ни једну вјерску заједницу. За све је важио јединствени критеријум код одређивања прописа.

Нацрт закона је предвиђао и ове моменте: гарантовање само слободе савјести; вјерске активности, церемоније и образовање могле су бити ограничене другим законским прописима у интересу јавног реда; настава у школама повјеравала се лаицима и заснивала се искључиво на научним достигнућима и слободи ума; добровољни прилози изван цркве могли су се прикупљати једино уз сагласност локалних власти; вјерска настава се могла обављати искључиво у црквама, уз одобрење родитеља и дјетета, ако је оно било у стању да се изјасни; држава је могла давати материјалну помоћ вјерским заједницама које су биле обавезне да поднесу извјештај о њеној намјени; надлежност локалних органа над гробљима која су била у посједу вјерских заједница и др.³²

²⁹ АЈ, 144-8-144, Тезе које је у име РКЦ поднио др Ујчић на састанку са маршалом Титом у јануару 1953. године.

³⁰ Нарочиту упорност у том погледу испољио је Св. арх. синод СПЦ који се још од септембра 1946. више пута обраћао државним органима да направе прецизнију правну регулативу у односима између државе и вјерских заједница. АЈ, 144-1-13, Свети архијерејски синод СПЦ - Предсједништву Савезне владе ФНРЈ 20. новембар 1948.

³¹ Ову констатацију добрим дијелом потврђује и навод из елабората којег је направила Управа државне безбједности (УДБА) при Државном секретаријату за унутрашње послове ФНРЈ 1954. године, у којем се истиче да су у Закон о правном положају вјерских заједница унијета извјесна ограничења и “... то искључиво ради католичке цркве (напр. “може”, “ако” и сл.)”. Државни секретаријат за унутрашње послове ФНРЈ, Засијдање Архијерејског сабора Српске православне цркве (31. V 1954-20. VI 1954), Београд 1954, 20.

³² Борба, 12. фебруар 1953.

Предложени нацрт Закона продуковао је узнемиреност код скоро свих вјерских поглавара у Југославији. Надбискуп Ујчић, је исти дан када је обнародован нацрт Закона, упутио циркуларни допис у коме је захтијевао од свих надбискупских и бискупских ординаријата евентуалне примједбе на овај акт.³³ Ујчић је иначе већ 19. фебруара 1953. доставио Савезној комисији за вјерска питања експозе поводом Нацрта Закона у коме је још једном поновио да уређење односа између РКЦ и државе припада компетенцијама Св. столице. Његове начелне примједбе односиле су се на лаичку наставу, брачне спорове, свештеничка удружења, посјете затвореницима и болесницима од стране свештеника и сл.³⁴

Много детаљнију разраду представљеног Нацрта закона предложио је Савезној комисији за вјерске послове 26. фебруара 1953. скопски бискуп др Смиљан Чекада. Критикујући ускогрудост државних власти према вјери, Чекада се посебно залагао да се поред слободе савјести грађанима зајемчи и слобода вјероисповијести, јер “само слобода савјести оставља могућност скривених намјера које би се могле манифестирати на штету слободе вјероисповијести, а у корист апсолутне, неограничене слободе савјести (у лаичком смислу те ријечи)”. Готово изричито износећи своја гледишта, скопски бискуп је тражио забрањивање антирелигиозне пропаганде у школама, слободу вјерских дужности за професоре, гаранцију за немијешање државе у унутрашње послове цркве, слободну (сем потребне грађевинске дозволе) изградњу вјерских објеката.³⁵

Примједбе на Нацрт закона поднио је 2. марта 1953. београдском надбискупу и апостолски администратор Которске бискупије дон Грација Ивановић. Он је сугерисао да у Закону о правном положају вјерских заједница треба да се цркви обезбиједи гаранција да доноси црквено-правне одлуке према својим вјерницима, онемогући присвајања црквеног гробља, дозволи свештенику да на позив појединца (затвореника и болесника) може вршити вјерске обреде и ван црквених просторија.³⁶

Послије приспјећа извјештаја из многих дијецеза, надбискуп Ујчић је 8. марта 1953. послао Савезној комисији за вјерска питања допуњене примједбе на Нацрт разматраног закона. При томе је уочио да се од-

³³ Бискупски архив Котор (даље - БАК). Ову документацију добили смо на коришћење захваљујући доброты и разумијевању дон Антона Белана, жупника у Которској бискупији. БАК, Јосип Ујчић, в. д. председника Бискупских конференција -Свим пречасним надбискупским и бискупским ординаријатима у ФНРЈ 12. II 1953, бр. 29/53.

³⁴ АЈ, 144-7-128, Јосип Ујчић, в. д. председника Бискупских конференција - Савезној комисији за вјерска питања 19. II 1953.

³⁵ АЈ, 144-8-150, Бискупски ординаријат Скопље - Савезној комисији за вјерска питања 25. II 1953.

³⁶ БАК, Бискупски ординаријат Котор-Председништву Бискупских конференција 2. III 1953.

редбе које иду у прилог вјерским заједницама изражавају у факултативној форми (“може” и “могу”) а забране су децидирано исказане, као и да се многе нефиксираности остављају на тумачење државним органима.³⁷

Јавност је, дакако, остала ускраћена за ова саопштења, али не и за она становишта која су афирмисала понуђени Нацрт закона. У “Побједи” од 22. фебруара 1953, под насловом “Још један израз нашег демократског законодавства”, осванула је изјава дон Ника Луковића која је суштину третираног акта завила уопштеним фразама: “...У ствари овај законски нацрт је даља разрада уставног принципа о слободи савјести и вјероисповијести и он је најбољи одговор свима онима који злонамјерно шире гласове да се у нашој земљи прогони религија”.³⁸

Најаналитичније примједбе на третирани Нацрт поднио је Св. арх. синод СПЦ. Детаљно претресајући сваки његов члан, српски епископи су примијетили да понуђени Нацрт није гарантовао слободу вјероисповијести, да се државним органима давала могућност да слободно процијене који вјерски послови нарушавају јавни ред, да нема чврсте гаранције у неповредивост имовине вјерских заједница, да није прописано светковање вјерских празника (Божића, Св. Саве, Крсне славе), да ученици не могу похађати вјерску наставу у току школских ферија, да се лицима која се едукују у богословијама не признају иста права као ученицима у државним школама и др.³⁹ Било је и другачијих мишљења. Свештеник Митар Кажих, парох у Титограду и секретар Удружења православног свештенства Црне Горе, изјавио је да је предложени Закон “... потребан, јер ће регулисати односе према вјери, а што је најглавније то ће се постићи без ичије сметње или дозволе”.⁴⁰

Врховно исламско старјешинство је такође подробно разматрало Нацрт закона и о томе је извјестило Савезну комисију за вјерска питања 14. фебруара 1953. године. Тражено је, поред осталог, фиксирање законских одредби како би се предуприједило арбитрарно пресуђивање државних органа, уношење ријечи богомоља умјесто израза црква, гаранција за несметано одвијање вјерске наставе, а најопширнија опсервација односила се на омогућавање надокнаде свештеницима за обављене обреде ван исламске богомоље.⁴¹ Приговори челника ИВЗ су утишани 14. марта 1953. када је дошло до њиховог састанка са представницима Комисије за вјерска питања БиХ које је предводио њен предсједник Це-

³⁷ АЈ, 144-7-128.

³⁸ Побједа, бр. 16,22. III 1953.

³⁹ АЈ, 144-8-142, Св. архијерејски синод СПЦ - Савезној комисији за вјерска питања 17. II 1953.

⁴⁰ Побједа, бр. 15,19.II 1953.

⁴¹ АЈ, 144-8-160, Врховно исламско старјешинство ИВЗ у ФНРЈ - Савезној комисији за вјерска питања 14. II 1953.

мал Биједић. Реис-ул-улема Ибрахим Фејић је убрзо дао изјаву за штампу у којој је у цјелости подржао Нацрт закона, а нешто слично у Црној Гори је учинио Шукрија Бакаловић, имам у Подгорици и секретар републичког Удружења исламског свештенства.⁴²

Хришћанска адвентистичка црква је поздравила Нацрт Закона и истакла његову толерантност према свим вјерским заједницама, што је било и разумљиво с обзиром на њено негативно искуство с предратним властима. Те реминисценције утицале су на Главни одбор ХАЦ да инсистира на прокламовању законске одредбе којом би се јасно категорисала правна способност вјерских заједница. Захтијевано је, због специфичног уласка нових чланова у ову вјерску заједницу,⁴³ да се у Закону предвиди обављање крштења изван црквених објеката.⁴⁴

Приговоре на Нацрт закона, који се нијесу разликовали од већ наведених примједби, упутиле су евангелистичке цркве у Хрватској и БиХ, Словачка евангелистичка црква, Баптистичка црква, старокатоличка црква,⁴⁵ као и Савез удружења православног свештенства у ФНРЈ.⁴⁶

Након разматрања приспјелих примједби у Секретаријату за законодавне и управне послове СИБ-а израђен је нови нацрт Закона о правном положају вјерских заједница, али ни он није био коначан. Потом је у априлу 1953. СИБ образовао привремене комисије које су биле задужене да у разговорима са епископатима СПЦ и РКЦ испитају могућност проналажења обострано задовољавајућег рјешења.⁴⁷ Разговори са епископима СПЦ одржани су 23. и 24. априла 1953. и протекли су, по ријечима Слободана Пенезића, члана СИБ-а, у "...атмосфери пуног разумевања. Морам овом приликом да истакнем и да се захвалим представницима Светог синода на њиховом труду и конструктивним предлозима, што је много допринело да се рад успешно и брзо оконча". Том приликом је било ријечи о материјалном положају цркве у вези са прикупљањем добровољних прилога и опорезивањем свештеничких прихода, затим о вјерским школама, црквеним одборима, матичним књигама и сл.⁴⁸

Римокатолички великодостојници се нијесу одазвали позиву државних власти. Јосип Ујчић, надбискуп београдски, и бискупи: Сми-

⁴² Побједа, бр. 15,19. II 1953.

⁴³ Обред крштења у Хришћанској адвентистичкој цркви обавља се погружењем (урањањем), обично у ријеци, а вечери Господњој претходи обред прања ногу. Енциклопедија живих религија, Београд 1992, 661.

⁴⁴ АЈ, 144-8-133, Преглед примједби на Нацрт Закона о вјерским заједницама.

⁴⁵ АЈ, 144-8-133, Преглед примједби на Нацрт Закона о вјерским заједницама.

⁴⁶ АЈ, 144-8-138, Савез удружења православног свештенства ФНРЈ - Савезном извршном вијећу 25. II 1953.

⁴⁷ АЈ, 144-8-141. АЈ, 130-783-1259.

⁴⁸ Борба, 26. април 1953. Политика, 26. април 1953.

љан Чекада, Јосип Лах, Антон Вовк, Максимилијан Држечник, Марко Алауповић и Габријел Букатко, су 23. априла 1953. упутили Представку Савезном извршном вијећу ФНРЈ која је одисала оштрим, готово упозоравајућим тоновима. У Представци се наводи да би проглашење Закона о правном положају вјерских заједница без сагласности Св. Столице, РКЦ сматрала унилатералним актом југословенске владе и стога би узроковао незадовољство римокатоличког клера.⁴⁹

Законодавни одбор Савезног вијећа Народне скупштине ФНРЈ на сједницама од 16. до 20. маја 1953. претресао је Предлог закона о правном положају вјерских заједница и направио извјесне измјене и допуне у неким члановима. Поједине примједбе су и усвојене, па је поред слободе савјести зајемчена и слобода вјероисповијести, уклоњен је став из чл. 4 који је прописивао да се настава у школама мора заснивати на научним достигнућима, акт крштења и акт обрезивања могао се обавити уз пристанак само једног родитеља, забрањено је ометање вјерске наставе. Већина чланова је остала непромијењена, тј, одбијени су захтјеви за признавање вјерских празника као државних празника, ученицима у вјерским школама нијесу одобрена иста права која су имала лица на школовању у државним школама, одбачен је предлог да свештеници могу посјећивати особе у затворима, а није удовољено ни захтјеву да појединац на одслужењу војног рока има иста вјерска права као и остали грађани, нити је израз црква замијењен термином богомоља. Поједини захтјеви су изгледали исувише претенциозно, па нијесу ни разматрани.

Нацрт Закона о правном положају вјерских заједница био је допуњен, наоко, либералним ставом у чл. 2 који је гласио: "Грађани могу слободно оснивати вјерске заједнице". Овај став прошао је незапажено и није изазвао никакав коментар ни од стране поглавара вјерских заједница. Његова позадина, међутим, била је много дубља и њу је објаснио Милоје Дилпарић, секретар Савезне комисије за вјерска питања у свом елаборату поднесеном члановима наведеног органа 18. фебруара 1953. године. Дилпарић је иначе учествовао у изради Нацрта закона, али у накнадном размишљању дошао је на идеју да чл. 2 треба да гласи: "Грађани могу припадати вјерским заједницама чија је делатност била призната актима државних органа, као и оснивати нове, ако њихове делатности нису у супротности са Уставом и државним законима". Образложење за уношење овог става Дилпарић је видио у сљедећем: "*Мислим да би се овим отворила врата оним елементима у кат. (католичкој - прим. З. Ф.) цркви који теже одвајању од Ватикана и у исто време заплашио Ватикан од цепања, ако би наставио даљу борбу про-*

⁴⁹ АЈ. 144-8-144.

*тив наше државе и јединства.*⁵⁰ Овај приједлог, као што смо навели, је донекле престилизован.

Савезно вијеће и Вијеће народа народне скупштине ФНРЈ коначно су на својим сједницама одржаним 22. маја 1953. усвојили Закон о правном положају вјерских заједница. Закон је укупно имао 24 члана и био је подијељен на четири тематска поглавља: опште одредбе, вршење вјерских обреда, вршење вјерске наставе и завршне одредбе. Грађани ФНРЈ могли су припадати било којој вјерској заједници, или не припадати ниједној, што је значило да могу исповиједати своја вјерска осјећања и без припадања вјерској заједници. Исповиједање вјере је, дакле, било приватна ствар грађана (чл. 1). Закон је прописивао да све вјерске заједнице имају једнак правни положај и слободу у обављању вјерских послова и вјерских обреда (чл. 2 и чл. 3). У члану 6 је наглашено да нико не може на било који начин бити принуђен да постане члан неке вјерске заједнице, да остане члан такве заједнице или да из ње иступи, као и да нико не може забранити грађанима да учествује у вјерским обредима и другим испољавањима вјерских осјећања. Грађани нијесу били ограничени у правима због својих вјерских убјеђења, припадања некој вјерској заједници и испољавања вјерских осјећања, али их те атрибуције нијесу ослобађале од општих грађанских, војних или других дужности које су морали вршити на основу закона (чл. 7).⁵¹

Члан 12. овог Закона је био изричит да нико не може бити принуђен ни спријечен да даје прилоге у вјерске сврхе, који су се могли прикупљати у црквама, храмовима и *другим просторима* (подвукао - 3. Ф.) који су за то одређени. Ван ових мјеста прикупљање се могло вршити само по одобрењу народног одбора среза односно града. Свештеници су могли примати награду у новцу или на неки *други уобичајени начин* (подвукао - 3. Ф.) за обављање вјерских обреда које врше на захтјев појединца без обзира да ли се вјерски обред врши у црквама, домовима вјерних или на другим мјестима. Савезно извршно вијеће и републичка извршна вијећа могла су давати помоћ вјерским заједницама, а у случају додјељивања те помоћи, могли су тражити од поменутих институција подношење извјештаја о употреби додијељених средстава (чл. 12).⁵²

⁵⁰ Дипларић се залагао и да се чл. 13 прошири ставом који би обавезивао вјерске заједнице да на руководећа мјеста (епископска, бискупска и сл.) не могу постављати лица која нијесу пријатељски расположена према југословенској социјалистичкој заједници. При томе је као негативне примјере навео рад неколико великодостојника СПЦ и РКЦ. Ова сугестија није била усвојена. АЈ, 144-8-133, Елаборат Милоја Дилпарића, секретара Савезне комисије за вјерска питања, о проблематици Закона о правном положају вјерских заједница.

⁵¹ Службени лист ФНРЈ, бр. 22, 27. мај 1953.

⁵² Исто.

Најобимнији и најнеодређенији ставови у новодонесеном Закону садржани су у члану 13 који се односио на вршење вјерских обреда. Њихово обављање у скуповима могло се слободно вршити у црквама, храмовима и *другим јавним просторијама* (подвукао - З. Ф.) које одреде вјерске заједнице, као и у двориштима, портама, гробљима и другим јавним просторијама везаним за цркве, односно храмове. Одржавање литија, процесија и других вјерских обреда ван наведеног простора могао је одобрити само народни одбор среза, односно града, на основу прописа републичког извршног вијећа. Народни одбор среза, односно града, могао је забранити одржавање вјерских скупова усљед предузимања мјера за здравствену заштиту и осигурања јавног реда (подвукао - З. Ф.).⁵³

Вршење вјерске наставе било је слободно у црквама, храмовима, односно у другим просторијама које су за то одређене (чл. 4). Ученици редовних школа нијесу смјели похађати вјерску наставу у вријеме одвијања школских часова, а за њено похађање било је потребно одобрење оба родитеља и пристанак малолетника. Школе за спремање свештеника могла су похађати само лица која су завршила обавезно основно школовање (чл. 19).⁵⁴

Главна тенденција која се као црвена нит провлачила у овом Закону састојала се у слабљењу интензивнијег и масовнијег вјерског живота и стога се у већини његових одредби примјећује разлика између толерирања појединачног и групног испољавања вјерских осјећања. Кодификатори закона су наглашавали да појединац може обављати вјерске обреде и без припадања вјерској заједници и да нико не може ограничити такву активност. Та погодност, сем у црквама и просторима у њеној непосредној околини (дворишта, порте, гробља), није се дозвољавала за групно манифестовање вјерских обреда и обиљежавање вјерских светковина, па је њихово евентуално одвијање зависило од процјене локалних власти.

Већина вјерских заједница била је дјелимично задовољна доношењем наведеног Закона, понајвише због јачих гаранција у очувању своје аутономности. Законодавац, ипак, није превидио да такве одредбе не буду врло широког опсега, па су се могле тумачити на више начина.⁵⁵

Одредбе Закона о правном положају вјерских заједница заиста су зајемчиле већа права вјерских заједница у односу на идеолошке интенције државних органа, али његове недоречене формулације отварале су низ питања и могућих дилема. Пракса је то убрзо и потврдила. Св. арх.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Вриједи рећи, ради даље анализе, да је чл. 23 овог акта прописивао да се Савезно извршно вијеће и републичка извршна вијећа старају о извршењу Закона и по потреби доносе ближе прописе за његову реализацију. Исто.

синод СПЦ је 23. марта 1954. упутио допис Савезној комисији за вјерска питања у којем је указивао да локалне власти по сопственом нахођењу тумаче изразе “друге просторије и друге просторе” у члановима 4, 12 и 13 Закона, па се на терену догађало да се свештеници кажњавају и због сакупљања добровољних прилога у својим становима који им уједно представљају и канцеларије.⁵⁶ Ову апорију изнијели су чланови Св. арх. синода у разговору са Добривојем Радосављевићем, предсједником Савезне комисије за вјерска питања, одржаном 21. октобра 1954. у Београду. Епископи Макарије, Василије и Герман су том приликом захтијевали да се чл. 12 Закона протумачи тако да свештеник може прикупљати прилоге за цркву у кућама вјерника и да се, уопште, пружи шира могућност за прикупљање прилога у вјерске сврхе. Српски епископи су, такође, тражили да се услед непостојања цркве у неким мјестима, омогући групно крштавање дјеце у приватним домовима, причешћивање болесних и изнемоглих у њиховим кућама, као и да се извјесни вјерски обреди могу обављати у свештениковом стану. Пошто је саслушао ове предлоге, Радосављевић је само обећао да ће се они размотрити приликом доношења ближих прописа за примјену Закона о правном положају вјерских заједница.⁵⁷

Врховно исламско старјешинство је већ 7. јануара 1954. тражило одобрење од Савезне комисије за вјерска питања на свој нацрт упутства које је намјеравало упутити нижим органима ИВЗ због једнообразне апликације Закона о правном положају вјерских заједница. Челници ИВЗ су детаљно прочешљали одредбе Закона и понудили њихово разјашњавање којим је, поред осталог, сматрано да ИВЗ може несметано да врши све послове око подизања, одржавања и коришћења вјерских објеката, слободно обављање вјерских обреда у приватним кућама (дове, женидбе, мевлуде, хатме итд.), а под формулацијом заштита јавног реда подразумијевало се завођење опсадног стања и предузимање сигурносних мјера у пограничним зонама. Савезна комисија за вјерска питања је остала нијема на ове експликације исламске вјерске заједнице.⁵⁸

Чланови Савезне комисије за вјерска питања нијесу пак сједели скрштених руку. Они су, понајвише и због тога што су вјерске заједнице знале, истина ријетко, да искористе одређене недоречености у Закону, направили у јулу 1954. Тезе за доношење ближих прописа о извршењу Закона о правном положају вјерских заједница. Тезе су третирале мате-

⁵⁶ АЈ, 144-9-162.

⁵⁷ Исто, забиљешка о пријему чланова Архијерејског синода Српске православне цркве у Савезној вјерској комисији 21. октобра 1954. године.

⁵⁸ Исто, Врховно исламско старјешинство - Савезној комисији за вјерска питања 25. јуна 1954.

рију из чланова 2, 12, 13 и 14 Закона и нијесу биле толико децидиране, него су имале општи карактер. Њима се предвиђала регистрација вјерских заједница, ограничења страним држављанима у обављању вјерских обреда, а највише пажње је поклоњено конкретнијем одређивању израза “друге просторије и друге просторе”, тајни крштења, катехизацији и вјерским школама. Коначна одлука о њиховој ваљаности требало је да се донесе након прибављања мишљења разних државних органа, у првом реду републичких комисија за вјерска питања и управа државне безбједности у свим републикама.⁵⁹

Најисцрпнији извјештај по овом питању начинила је у августу 1954. Управа државне безбједности у Хрватској. Стремећи да има потпуни надзор над радом вјерских заједница, ова служба је наведену проблематику посматрала кроз своју професионалну визуру, а како су неки њени предлози верификовани у нешто доцније донесеној нормативи, заслужују наш посебан осврт. Државна безбједност у Хрватској сматрала је да је термин “јединствена грађевинска цјелина” најцелисходнија замјена за неодређени израз “друге просторије које су вјерске заједнице одредиле за вршење вјерских обреда”; да се задржи дискреционо право којим органи власти могу забранити одржавање вјерских обреда у скупу, али вјерске заједнице биле би дужне да поднесу благовремену молбу (најмање осам дана прије одржавања обреда), у којој би назначиле генералије планираног скупа; писмено одобрење родитеља за похађање вјеронауке од стране њиховог дјетета, у интернате вјерских школа могли су бити примљени само ученици школе за спремање свештеника уз коју је интернат основан.⁶⁰

Ограничавање предочених Теза извршила је и Комисија за вјерска питања у Црној Гори, септембра 1954. године. Она је заузела прилично оштар став према вјерским заједницама, па је предлагала да се вјерска настава изводи само у црквама (цамијама), обављање крштења уз пристанак оба родитеља, купљење добротворних прилога требало је дозволити само у црквама, одређивање погодног мјеста за обављање вјерских обреда у болницама, како би се спријечило дуже присуство свештеника међу осталим болесницима.⁶¹

На сједници Савезне комисије за вјерска питања, одржане 11. октобра 1954, расправљало се о конципирању ближих прописа за примје-

⁵⁹ АЈ, 144-9-162.

⁶⁰ Исто. Интересантно је да су ове сугестије, донекле престилизоване у Уредби за извршење Закона о правном положају вјерских заједница коју је донијело Извршно вијеће НР Србије 3. марта 1962. године, АЈ, 144-62-488. Ова уредба је објављена у Службеном гласнику НР Србије 17. марта 1962.

⁶¹ АЈ, 144-9-162, Комисија за вјерска питања НР Црне Горе - Савезној комисији за вјерска питања 30. септембра 1954.

ну Закона о правном положају вјерских заједница. Дискусије Милоја Дилпарића, секретара Комисије и њених чланова Петра Ивичевића и Миливоја Урошевића, ишле су у правцу максималног туторства над дјелатношћу вјерских заједница, па их је Добривоје Радосављевић упозоравао да не смију игнорисати начело одвајања цркве од државе. Петар Ивичевић је предложио да "...кад су државни и црквени прописи у супротности, имају предност државни прописи".⁶² Чланови Комисије су одлучили да је најсврхисходније да Савезно извршно вијеће донесе Уредбу о извршењу Закона о правном положају вјерских заједница. Она је заиста и направљена у априлу 1955. године, но СИБ је одложио доношење те Уредбе сматрајући да је таква одлука преурањена.⁶³

Стари проблеми и даље су се појављивали, а метод њиховог рјешавања остао је непромијењен. Савезна комисија за вјерска питања је пребацивањем одговорности на локалне органе власти одбила да разматра жалбе Св. арх. синода поднесене током 1956. године. Извјесни оптимизам код СПЦ уливало је обећање да ће се неспоразуми ријешити брзим доношењем ближих прописа за спровођење Закона о правном положају вјерских заједница.⁶⁴ Као неки лајт-мотив ова формулација постаје неизбјежна у вокабулару Савезне комисије и током 1957. и 1958. године.

Напокон је, почетком 1959. године, Савезна комисија за вјерска питања урадила Нацрт Уредбе за извршење Закона о правном положају вјерских заједница. Нацрт је, у поређењу с претходним планираним рјешењима из ове области, садржавао много толерантније принципе, од којих се посебно издвајају: дозвола крштења и обрезивања у стану припадника вјерске заједнице и омогућавање катехизације у просторијама одређеним за вршење вјерских обреда.⁶⁵ Без сумње, чланови Савезне комисије су увидјели да раније стеге према вјерском животу треба постепено да лабаве, тим прије што је утицај вјерских заједница на друштвена кретања био занемарљив.

Таквог мишљења нијесу били неки утицајни чланови Одбора за унутрашњу политику Савезног извршног вијећа који је окупао политичаре из свих југословенских република. На челу овог Одбора био је Александар Ранковић, потпресједник СИБ-а и једна од најмаркантнијих личности на ондашњој југословенској политичкој сцени.⁶⁶ Ранковић

⁶² АЈ, 144-9-162, Записник са сједнице Савезне комисије за вјерска питања одржане 11. X 1954.

⁶³ АЈ, 144-14-204.

⁶⁴ Гласник СПЦ, бр. 5, мај 1956, 2-3.

⁶⁵ АЈ, 144-33-353.

⁶⁶ Чланови Одбора за унутрашњу политику СИБ били су: Александар Ранковић, Иван Крајачић, Добривоје Радосављевић, Авдо Хумо, Светислав Стефановић, Слободан Пенезић, Јосип Хрнчевић, Митја Рибичић, Никола Ђаконовић, Угљеша Даниловић,

је поднио уводно излагање приликом претресања Нацрта Уредбе на сједници поменутог Одбора одржаној 29. марта 1959. године. Рекао је да се Нацртом прилично отварају врата за шире активности вјерских заједница, али да није у цјелости против њеног доношења. Потом је узео ријеч Иван Крајачић који је истакао да је Нацрт Уредбе неприхватљив, јер се њиме оставља већи простор за дјеловање вјерских заједница, поготово римокатоличке цркве. Са Крајачићевом оцјеном сложили су се Угљеша Даниловић, Светислав Стефановић, Нико Шилих и Његослав Оцокољић који су оштро замјерали Петру Ивичевићу на попустљивости испољеној у већини чланова Нацрта. Послије дуге и исцрпне расправе, коју су обиљежиле и духовите досјетке Александра Ранковића,⁶⁷ чланови Одбора су ријешили да се Уредба може усвојити са извјесним корекцијама

Нацрт Уредбе разматран је јуна 1959. и у Савезном државном секретаријату за унутрашње послове у ФНРЈ. Овај орган је сматрао да Уредбом треба спријечити сакупљање добровољних прилога ван цркве, онемогућити часним сестрама да врше катехизацију итд.⁶⁸ Такви приједлози су били у колизији са Законом из 1953. и директно су задирали у унутрашњи живот цркве, па их Савезна комисија за вјерска питања није могла прихватити.

Дјелимично усвајајући приспјеле примједбе разних државних органа који су на вјерски живот гледали са бирократских и идеолошких позиција, чланови Савезне комисије за вјерска питања су у октобру 1959. допунили Нацрт Уредбе у којем се прописивао већи увид мериторних тијела у рад школа за едукацију свештеника. Ускоро су почеле да пристижу критике републичких комисија за вјерска питања у чему је својим ригидним гледиштем предњачила комисија из НР Хрватске.⁶⁹ Огласила се

Страхил Гигов, Брана Јевремовић, Нико Шилих и Његослав Оцокољић, АЈ, Г44-43-3823.

⁶⁷ Залажући се да оба родитеља морају одобрити крштење свог дјетета, Иван Крајачић је навео примјер секретара комитета у Великој Горици који, наводно, није знао да су му жена и ташта одвеле дијете на крштење без његовог знања, на што је Ранковић рекао: “Том секретару је слаб политички рад у његовој сопственој кући”. Када је Његослав Оцокољић брзомислено тражио да састанци вјерских представника, као и сједнице црквених одбора, буду јавни и са слободним приступом сваког заинтерсованог грађанина, Ранковић је узвратио: “Па неће те ваљда пустити да присуствујеш бискупској конференцији”. АЈ, 144-40-333, Стенографке биљешке са сједнице Одбора за унутрашњу политику СИВ-а одржане 28 и 29. марта 1959. године.

⁶⁸ АЈ, 144-32-324.

⁶⁹ Ова Комисија је процјењивала да је опасно одобрити вјерским заједницама да слободно одређују било коју врсту просторија за вршење вјерских обреда, да се чин крштења може извршити само уз сагласност оба родитеља, строжији надзор над радом вјерских школа итд. АЈ, 144-33-353.

7. марта 1960. и Комисија за вјерска питања у НР Црној Гори која је била незадовољна формулацијом да се скупни вјерски обреди могу обављати на “земљишту уз цркву”, јер поједини манастири у Црној Гори располажу земљиштем у дужини од неколико километара и то може произвести потешкоће у контроли њиховог одвијања. Чланови ове Комисије још више је иритирала одредба да се крштење може обавити у приватном дому, па су предлагали да се тај параграф престилизује, тако да се крштење може “слободно вршити у стану вјерника у породичном кругу”.⁷⁰

Новонаправљени Нацрт Уредбе био је на дневном реду сједнице Одбора за унутрашњу политику СИВ-а одржане 12. маја 1960. године. Поред Добривоја Радосављевића, највећи заговорник доношења Уредбе био је Александар Ранковић који је успио да убиједи превише ревносне колеге да ова норматива пружа извјесне погодности државним органима, али и да се вјерски живот не може превише ограничити. За разлику од Митје Рибичича, Ранковић се сложио да се обред крштења може обављати у приватним кућама и у томе није видио опасност од ширења нежељених тенденција. Закључено је да Савезна комисија за вјерска питања, уз мање корекције формалне природе, начини дефинитиван текст Уредбе за извршење Закона о правном положају вјерских заједница,⁷¹ што је она и урадила 25. маја 1960. године.⁷²

Уобличена Уредба, мимо очекивања заинтересованих субјеката, ни овог пута није добила снагу правног акта. Остаје нејасно ко је и због чега стопирао доношење ове Уредбе, а како извори о томе ћуте трагање за истином остаје у сфери хипотетичких разматрања. Савезно извршно вијеће је, ипак, у децембру 1960. допустило републичким владама да направе ближе прописе о спровођењу Закона из 1953. године и саобразе их специфичним вјерским приликама у њиховим републикама.⁷³ Током 1961. и 1962. све републике, осим Црне Горе, добиле су Уредбе за извршење Закона о правном положају вјерских заједница.⁷⁴ Садржај њихових одредби пружа и посредан одговор на раније постављено питање. Прецизније, Уредбе словеначког, хрватског и босанскохерцеговачког извршног вијећа обавезивале су једног од родитеља да поднесе писмени захтјев надлежном органу, уколико је спријечен да присуствује крштењу свог дјетета. Уредбама у БиХ и Србији захтијевао се писмени приста-

⁷⁰ АЈ, 144-47-399.

⁷¹ АЈ, 144-43-383, Стенографске биљешке са сједнице Одбора за унутрашњу политику СИВ од 12. маја 1960.

⁷² АЈ, 144-43-397.

⁷³ АЈ, 144-44-398.

⁷⁴ Извршна вијећа НР Словеније, НР Босне и Херцеговине и НР Хрватске донијела су Уредбу 1961. године, а то су наредне године учинила Извршна вијећа НР Србије и НР Македоније. АЈ, 144-57-456; АЈ, 144-57-464; АЈ, 144-62-488;

нак оба родитеља да би њихово дијете могло похађати вјерску наставу, а дијете је имало право да одбије ову жељу својих родитеља.⁷⁵

Црна Гора је била једина југословенска република у којој није донесена Уредба о спровођењу Закона о правном положају вјерских заједница, већ је проблематика из те области и даље рјешавана на основу Закона из 1953. године. Занимљиво је да је на сједници Комисије за вјерска питања НР Црне Горе од 6. децембра 1960. ријешено да чланови овог органа: Петар Лековић и Никола Шекуларац ураде нацрт ближих прописа о спровођењу Закона из 1953. за потребе НР Црне Горе.⁷⁶ На основу доступне документације не можемо дознати разлоге који су утицали на недовршеност овог посла. По свој прилици, искуство са Законом из 1953. било је више него повољно и црногорско руководство је одлучило да задржи претходну регулативу.

Устав СФРЈ и Основни закон о правном положају вјерских заједница

Нови, трећи по реду Устав социјалистичке Југославије изгласан је на сједници Савезне народне скупштине 7. априла 1963. године. Рад на његовом уобличавању отпочео је још 1960. године и био је углавном усмјерен ка продубљивању самоуправних друштвених односа, лоцирању мјеста друштвено-политичких организација у политичком систему, проширивању политичких и економских права радних организација итд.⁷⁷

Поучени претходном праксом, поглавари најмногобројнијих вјерских заједница у Југославији врло су рано показали сумњу у добронамјерност законодавца према питањима из професионалне проблематике. Ванредну обазривост испољио је Фрањо Шепер, загребачки надбискуп и предсједник бискупских конференција, који се, прије упознавања са нацртом устава, обратио 13. септембра 1962. Савезној комисији за вјерска питања. Пошто је указао на неповољан третман римокатоличке цркве и њених вјерника у Југославији, Шепер је подвукао: “Католички епископат је посебно забринут гласовима, да би се у вези с реформом школске наставе у наше школско законодавство имала унијети одредба, према којој би Црква у своја сјеменишта односно у своје вјерске школе,

⁷⁵ АЈ, 144-57-456; АЈ, 144-62-488.

⁷⁶ АЈ, 144-46-398, Записник са сједнице Комисије за вјерска питања НР Црне Горе од 6. децембра 1960. године.

⁷⁷ Бранко Петрановић и Чедомир Штрбац, *Историја социјалистичке Југославије*, књ. 1, Београд 1977, 150. Бранко Петрановић, *Историја Југославије, 1918-1988*, књ. 3, Београд 1988, 351-352.

могла примати само оне свећеничке кандидате, који су већ свршили читаву средњу школу”.⁷⁸ Загребачки надбискуп је евентуално уношење такве одредбе у нови Устав оцјењивао погубним по интересе РКЦ и стога је пркосно поручио да ће се томе одлучно супроставити. Такво мишљење нескривено је износио и скопски бискуп Смиљан Чекада.⁷⁹

С много више умјерености и увиђајности, Српска православна црква је 21. октобра 1962. истакла своје предлоге на објелодањени преднацрт Устава. Епископи СПЦ били су веома узнемирени изостављањем одредбе која се односила на могуће државне дотације вјерским заједницама, па су тражили “уставно озакоњење државне помоћи цркви”, као и поштеду црквене имовине од даљих експропријација, ослобађање дјелатности вјерских заједница од било каквих дажбина и изједначавање права лица која похађају школе за спремање свештеника са ученицима у државним школама.⁸⁰

Реис-ул-улема Сулејман Кемура такође није био равнодушан према појединим параграфима преднацрта Устава. Кемура је у свом допису Комисији за израду преднацрта Устава од 27. децембра 1962. изнио скоро истовјетне примједбе као епископи СПЦ, допуњене захтјевом да вјерске заједнице слободно одређују и прикупљају доприносе својих припадника и убирају прилоге у вјерске сврхе.⁸¹

Комисија за израду новог Устава је парцијално усвојила наведене примједбе и то показују ставови чл. 46 који је у цјелини третирао питања из вјерског дјелокруга: “Исповиједање вјере је слободно и приватна је ствар човјека. Вјерске заједнице одвојене су од државе и слободне су у вршењу вјерских послова и вјерских обреда. Вјерске заједнице могу оснивати вјерске школе за спремање свештеника. Противуставна је злоупотреба вјере и вјерске дјелатности у политичке сврхе. Друштвена заједница може материјално помагати вјерске заједнице. Вјерске заједнице могу имати, у границама које одређује савезни закон, право својине на непокретности.”⁸² Упадљиво је да је у Устав унесен нови став о праву власништва вјерских заједница на њихову имовину, али се нигдје категорично не гарантује да је она поштеђена од евентуално даљих експропријационих захвата, па је овим ставом испуњена форма, док је сушти-

⁷⁸ АЈ, 144-63-489, Предсједништво бискупских конференција - Савезној комисији за вјерска питања 13. септембра 1962.

⁷⁹ АЈ, 144-61-487, Биљешка о пријему бискупа скопског др Смиљана Чекаде код Мите Мицајкова, предсједника Комисије за вјерска питања у НР Македонији 6. октобра 1962. г.

⁸⁰ АЈ, 144-64-510, Патријаршијску управни одбор СПЦ - Савезној комисији за вјерска питања 21. октобра 1962.

⁸¹ АЈ, 144-64-519, Реис-ул-улема Сулејман Кемура - Комисији за израду преднацрта устава при СИВ 27. децембра 1962.

⁸² Службени лист СФРЈ, бр. 14, 10. априла 1963.

на остала иста. Необлигаторност је поновљена и у ставу да друштвена заједница може помагати вјерске заједнице.

Уставом из 1963. промијењен је назив државе: Федеративна Народна Република Југославија назива се Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Нови Устав полазио је од човјека-грађанина и произвођача, слободног удруженог рада, друштвене својине и од расподеле према раду. Друштвено самоуправљање је проглашено “као неотуђиво право грађанина Југославије”. Нови Устав је одвојио функције Предсједника Републике од функције Предсједника Савезног извршног вијећа. На заједничкој сједници свих пет вијећа Савезне скупштине одржане у мају 1963, за предсједника овог тијела изабран је Едвард Кардељ, а за предсједника СИВ-а Петар Стамболић.⁸³

Одредбама новог Устава прописано је да се дотадашња расцјепка на уставно правна материја замијени сходно принципима јединственог уставног документа. Ради операционализације таквих замисли, основана је Комисија за усклађивање савезних закона и других савезних прописа са Уставом. Комисија се ослањала на рад мериторних државних органа чији је основни мјерни инструмент требало да буде супротност између претходне савезне нормативе и новодонесеног Устава. Стога су савезни органи управе направили лабаву дистинкцију између закона које треба скоро у цјелости модификовати од оних који се формално усклађују са појединим одредбама Устава.⁸⁴

Међу Закономима код којих је требало извршити усклађивање са Уставом СФРЈ налазио се и Закон о правном положају вјерских заједница из 1953. године. То је и констатовано на сједници Савезне комисије за вјерска питања одржане 25. новембра 1963. године. На састанку чланова ове Комисије, 9. децембра 1963, закључено је, да се последице прибављених мишљења од стране републичких комисија, конкретизују активности на поменутој проблематици.⁸⁵

Вијест о потреби усаглашавања Законске регулативе са Уставом, са одобравањем и надом је примљена у круговима Српске православне цркве. Св. арх. синод се 30. јуна 1964. преко опширне представке обратио Савезној комисији за вјерска питања у којој је истакао неопходност доношења новог Закона о правном положају вјерских заједница. Епископи СПЦ били су преокупирани материјалним положајем своје институције, па су тражили да одредбе новог Закона гарантују неповредивост преостале црквене имовине, слободно прикупљање прилога у вјерске

⁸³ Бранко Петрановић и Чедомир Штрбац, н. д., 150-151.

⁸⁴ АЈ. 144-77-564, Информација о стању рада на усклађивању савезних закона и других савезних прописа са Уставом и мјерама које у ту сврху треба предузети, 24. XI 1964.

⁸⁵ АЈ. 144-68-525, Забљешка са састанка Савезне комисије за вјерска питања од 9. XII 1963.

сврхе, умањење пореске основе на црквене приходе, као и извјесне погодности за одвијање вјерске наставе и толерантнији однос према слободи вјероисповиједања.⁸⁶

Чланови Савезне комисије за вјерска питања нијесу били толико широкогрудни да изађу у сусрет већини захтјева великодостојника СПЦ. Они су, након анализе пристиглих мишљења републичких комисија за вјерска питања, успјели да у новембру 1964. направе Приједлог Закона о измјенама и допунама Закона о правном положају вјерских заједница. У Приједлогу Закона се готово игнорише економска проблематика вјерских заједница, изузмемо ли прецизирање мјеста у којима се могу прикупљати прилози за њихове потребе. Једним бројем одредби сужавала се могућност дјеловања вјерских институција. Тако је чланом 4 Приједлога онемогућена несметана дистрибуција вјерске штампе која није била намјијењена катехизацији и вјерској поуци свештеника. Чл. 17 је давао ингеренције и општинским органима управе да надзиру општи рад вјерских школа, а новину је представљао члан 11 који је прописивао да се акт крштења и обрезивања може обавити једино уз пристанак оба родитеља. Овај став је рационализован тиме, што дотадашње рјешење није било у складу са уставним начелом о равноправности родитеља у вршењу родитељског права.⁸⁷

Предложени члан изазвао је нерасположење Сулејмана Кемуре, поглавара ИВЗ. Кемура је 28. новембра 1964. тражио коначно регулисање статуса ученика вјерских школа.⁸⁸

Свети архијерејски синод је 9. децембра 1964. подсетио Савезну комисију за вјерска питања да није тражио измјену члана Закона који се односи на крштење дјетета, па је запитао: “Зар ће то служити равноправности родитеља, када је један од њих за крштење детета, а други није, и зар се (дијете - прим.З.Ф.) увек мора приклонити вољи оног родитеља, који у овом питању покаже негативан став?”⁸⁹

Ускоро је реаговало и Савезно извршно вијеће које вјерску проблематику у том тренутку посматра претежно кроз лупу потенцијалне нормализације односа с Ватиканом. Миливоје Рукавина, секретар СИВ-а је 4. јануара 1965. обавијестио Едварда Кардеља да југословенска влада сматра да не треба кориговати одредбу која прописује да се крштење

⁸⁶ АЈ, 144-80-567, Свети архијерејски синод СПЦ-Савезној комисији за вјерска питања 30. јуна 1964.

⁸⁷ АЈ, 130-783-1259, Образложење Предлога закона о правном положају вјерских заједница, 17. XII 1964.

⁸⁸ АЈ, 144-77-564, Савезна комисија за вјерска питања - Републичкој комисији за вјерска питања СР Босне и Херцеговине 8. децембра 1964.

⁸⁹ АЈ, 144-80-567, Свети архијерејски синод СПЦ - Савезној комисији за вјерска питања 9. XII 1964.

може извршити уз пристанак само једног родитеља.⁹⁰ Предсједник Савезне скупштине СФРЈ не само што је усвојио наведену сугестију, него се 19. јануара 1965. на састанку са Петром Стамболићем, предсједником СИВ-а и Момом Марковићем, предсједником Савезне комисије за вјерска питања, договорио да је због комплексности преговора с Ватиканом “...најопортуније да се у поступку усклађивања закона не иде на било какве измене и допуне, већ само на најнужније формално усклађивање закона са Уставом.”⁹¹ Уредник “Политике” је напрасно заборавио на чланак од 7. децембра 1964. којим су популарисане промјене предвиђене у Предлогу Закона, и 20. јануара 1965. објављен је напис с крајње сугестивним насловом “Нема потребе да се одредбе Закона о правном положају вјерских заједница битније мењају”.⁹² Текст исте садржине објавио је и загребачки “Вјесник” 20. јануара 1965. године.⁹³

Флексибилност југословенских власти и те како су запазили римокатолички великодостојници окупљени на бискупској конференцији која се одржавала 19. и 20. јануара 1965. у Загребу. Процјењујући да је југословенским властима веома стало до потписивања споразума с Ватиканом и доживљавајући наговјештене промјене Закона из 1953. као слабост југословенског режима, римокатолички бискупи су 20 јануара 1965. упутили врло оштре примједбе Комисији за усклађивање закона и других прописа са Уставом. Оштро критикујући, као никад послје 1945. године, скоро сваки члан Предлога и нудећи своја рјешења за спорна питања, римокатолички бискупи су такође захтијевали признавање права вјерницима на светковање Божића, слободну изградњу црквених објеката, денационализацију већ национализованих црквених зграда, итд.⁹⁴

Повлачење предложених промјена створило је велике тешкоће члановима Савезне комисије за вјерска питања јер је Предлог закона раније усвојен од Одбора за унутрашњу политику СИВ-а, Савезног извршног вијећа, Комисије за усклађивање савезних закона и других савезних прописа са Уставом и одговарајућих скупштинских тијела: Организационо-политичког одбора и Савезног вијећа. Јавност је крајем 1964. такође обавјештавана о “прогресивности” Приједлога Закона, и све наведено је могло да остави утисак о неконзистентности југословенских власти, односно њиховом превеликом респекту према Ватикану. О проналаже-

⁹⁰ АЈ, 130-783-1259, Др Миливоје Рукавина, секретар СИВ-а - Предсједнику Савезне скупштине СФРЈ, 4. јануара 1965.

⁹¹ АЈ, 144-83-597, Записник са сједнице Савезне комисије за вјерска питања од 23. јануара 1965.

⁹² Политика, 20. I 1965.

⁹³ Вјесник, 20. I 1965.

⁹⁴ БАК, Предсједништво бискупских конференција - Комисија за усклађивање закона и других прописа са Уставом 20. I 1965.

њу адекватног оправдања разговарано је на сједници Савезне комисије за вјерска питања 23. јануара 1965. године. Ријешено је да се вјерским заједницама објасни да је Комисија “ненадлежна” за испуњење њихових захтјева, пошто они прелазе компетенције овог органа, а српском патријарху Герману и реису Кемури требало је, поред овог оправдања, рећи да њихови приједлози изискују дуже вријеме за разматрање како не би посумњали да је одлагање услиједило због преговора с Ватиканом. Ово није била једина варијанта него су чланови Комисије озбиљно размишљали и о томе да један од скупштинских одбора стави амандман на Предлог Закона и затражи само усклађивање закона, што је по мишљењу Златка Фрида, секретара Комисије, био још бољи аргумент, јер би изгледало да је помињани Приједлог Закона скинут с дневног реда Скупштине, а не под притиском преговора с Ватиканом. Чланови Комисије су закључили да се планирани Закон само формално усклади са Уставом и да се у сарадњи са надлежном скупштинском комисијом пронађе најпогоднија форма за спровођење ове одлуке.⁹⁵

По завршетку ове сједнице, Мома Марковић је истог дана разговарао са А. Касаролијем, подсекретаром у државном секретаријату Ватикана. Марковић је, између осталог, саопштио Касаролију да ће Савезна скупштина највјероватније одлучити да се Закон о правном положају вјерских заједница само формално правно усагласи са новим Уставом, а као алиби за овај поступак навео је да “... краткоћа расположивог времена (рок за доношење Закона био је април 1965) онемогућава свестрано и детаљно проучавање многобројних примједби изнетих од стране југословенског епископата, а искуство доказује да одлуке донесене у атмосфери ужурбаности и нервозе нису никада најбоље ни најтрезвеније.”⁹⁶ Указао је и на неприхватљивост примједби римокатоличког епископата и оцијенио их као претенциозне и некоректне. Касароли је одговорио да је упознат са уопштеним примједбама у писму југословенских бискупа али не и са његовом конкретнијом садржином. Сложио се да је у том тренутку најбоље да Закон само формално коренсподира са Уставом, не превиђајући да акцентира потребу накнадног уношења одређених измјена у Закону.⁹⁷

Послије овог разговора, Марковић је напоскон могао да одахне и предстојећи послови представљали су рутински задатак. То је потврдио и разговор Марковића и Германа Ђорића, патријарха Српске и Маке-

⁹⁵ АЈ, 144-83-597.

⁹⁶ Исто, Забиљешка о разговору Моме Марковића, председника Савезне комисије за вјерска питања са монс. А. Касаролијем, подсекретаром у Државном секретаријату Ватикана 23. I 1965.

⁹⁷ Исто.

донске православне цркве обављен 29. јануара 1965. у Београду. Одмах на почетку овог дијалога, Марковић је рекао патријарху Герману да се разговори између југословенске владе и Ватикана воде у оквиру Устава СФРЈ и позитивних законских прописа и одлучно нагласио да не долазе у обзир било какви уступци Ватикану, те не може бити ријечи ни о каквом конкордату, већ се ради о нормализацији односа СФРЈ и Ватикана. Патријарх је био веома задовољан оваквим објашњењем, а када му је речено да ће се Закон о правном положају вјерских заједница само термилошко ускладити са Уставом, изјавио је да је то најцјелисходније рјешење у том моменту.⁹⁸

Закон о измјенама и допунама Закона о правном положају вјерских заједница усвојила је Савезна скупштина на сједници Савезног вијећа 16. фебруара 1965. године и на сједници Организационо-политичког вијећа од 27. фебруара 1965. године. Новодонесени акт је имао 10 чланова а чланом 1 је промијењен назив Закона из 1953, па је гласио “Основни закон о правном положају вјерских заједница”. Формалне промјене услиједиле су и у осталим параграфима, изузмемо ли чл. 8 (чл.20 ранијег Закона) који је прописивао новчане и затворске санкције за лица која ометају извођење вјерских обреда, али и за оне особе које прикупљају прилоге у вјерске сврхе ван назначених мјеста, одржавају вјерске обреде мимо прописаних простора и приме лице без завршене осмољетке за ученика у школама за спремање свештеника.⁹⁹

Мато Радуловић, члан Савезне комисије за вјерска питања, је 13. марта 1965, поводом обзнањивања помињаног Закона, сугерисао предсједницима републичких комисија да упознају представнике вјерских заједница са мотивима који су одредили термилошко усклађивање Закона са Уставом. Наравно, без откривања правих разлога. Радуловић им је, надаље, поручио да у тим разговорима могу слободно рећи да ће се у току 1965. године приступити изради новог Закона о правном положају вјерских заједница.¹⁰⁰ То је било само јалово обећање, а нови савезни закон није донесен за читаво вријеме егзистирања СФРЈ. Временом је ова проблематика прешла у надлежност република и аутономних покрајина.

⁹⁸ АЈ, 144-84-598, Забиљешка о разговору Моме Марковића, предсједника Савезне комисије за вјерска питања, са патријархом Германом 29. I 1965.

⁹⁹ Службени лист СФРЈ, бр. 10, 10. март 1965.

¹⁰⁰ АЈ, 144-84-598.

PhD Zvezdan FOLIĆ

STATE LAWS AND RELIGIOUS COMMUNITIES IN YUGOSLAVIA 1946-1965

Summary

Several principles of Yugoslavian Constitution of 31st January 1946 were related to issues from religion domain. Church was separated from the state, and school institutions from church. Validity of marriage was in competency of state authorities. Practice of religious communities was free but political activities were forbidden for them. These were liberal principles but their implementation was doubtful not only because of ideological bias of the law maker but also because of formulations which were not precise enough.

State government issued Law on legal position of religious communities on 22nd May 1953. The main tendency of several articles of this Law was to weaken religious life regarding its intensity and quantity. The difference between tolerance of individual and collective practice of religion was evident. In sufficiently defined formulations opened, also, a number of questions and possible dilemmas. That's way in 1961 and 1962 all Yugoslavian republics, except Montenegro, got Bylaws on implementation of Law on legal position of religious communities. The Bylaws slightly modified some of the articles of Law from 1953.

The final legal enactment for religion sphere in Yugoslavia was issued in 1965. Corrections in Law on changes and amendments of Law on legal position of religious communities had mostly formal character. This was result of interdenominational opportunism of Yugoslavia authorities and, partly, of their negotiations with representatives of Vatican. With time these issues became responsibilities of federal republics and autonomous regions.